

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2024, c. 10, s. 1: 385-410

Hermeneutik Açıdan Mevlevi Ayinleri

Mevlevi Rites in Hermeneutics

Merve Nur KAPTAN

Öğr. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,

Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Çalgı Eğitimi Bölümü,

Lecturer Dr., Tekirdağ Namık Kemal University,

Turkish Music State Conservatory, Department of Instrument Education

mnkaptan@nku.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7887-5921

DOI: 10.47424/tasavvur.1453347

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Mayıs / May 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Kaptan, Merve Nur. "Hermeneutik Açıdan Mevlevi Ayinleri".

Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 10 / 1 (Haziran 2024): 385-410.

<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1453347>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Sosyal bilimlerde iki temel paradigmadan söz edilmektedir. Bunlardan ilki açıklamaya yönelik düşüncede temellenen pozitivism; diğeri ise pozitivism alternatif olarak ortaya çıkan anlayıcı/yorumlayıcı paradigmadır. Sosyo-kültürel manada birçok alanda kendine yer bulan bir anlam kuramı olarak hermeneutik yaklaşım anlamaya/yorumlamaya dayalı paradigmlar arasında yer almaktadır. Hermeneutik yaklaşım görünenin aksine görünmeyeni kavrayabilme noktasında karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde sosyo-kültürel açıdan Türk kültürünün bir parçası olarak Mevlevi ayinlerini hermeneutik bağlamda ele almak ayinlerin anlam dünyasını ortaya çıkarmak açısından önem arz etmektedir. Mevlevilik tarikatı tasavvuf düşüncesinde vahdet-i vücud esasına ve aynı zamanda ezoterik bir inanç sistemine dayanmaktadır. Bu manada bahsi geçen inanç sistemini yansıtan Mevlevilik ve Mevlevi ayinleri görünenin ötesinde anlamlar içermektedir. Özellikle musiki, ayinlerde ana unsur olarak öne çıkarak, doğrudan töreni yönlendirebilen bir niteliğe sahiptir. Bu doğrultuda ritüel esnasındaki icralar musiki ile başlamakta ve musiki ile yönetilerek ritüelin sürekliliği sağlanmaktadır. Dolayısıyla Mevlevilikte musiki vecde eşlik eden bir araç misyonu görmektedir. Mevlevi semanda yapılan her hareket, her uygulama ve merasimin ayrılmaz bir parçası olan Mevlevi ayinlerinin her aşaması, her olgusu ve her edimi içinde metaforik anlamlar barındırmaktadır. Bu çerçevede hermeneutik paradigmasının teolojik boyutu ile sınırlı olan araştırmada Mevlevi ayinlerinin manevi anlamları literatür çalışmasıyla tespit edilmiş, konu ile alakalı belgeler incelenmiş, elde edilen verilerin betimsel analizi yapılmış ve bulgular ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Musiki, Hermeneutik, Mevlevilik, Mevlevi Ayinleri, Sema.

Abstract

There are two basic paradigms in social sciences. The first of these is positivism, which is based on explanation-oriented thought; the other is the understanding/interpretive paradigm that emerged as an alternative to positivism. As a theory of meaning that finds its place in many socio-cultural fields, the hermeneutic approach is among the paradigms based on understanding/interpretation. The hermeneutic approach appears at the point of comp-

rehearsing the invisible, beyond the observable. In this context, examining Mevlevi Rites in a hermeneutical context as a part of Turkish culture from a socio-cultural perspective is important in terms of revealing the meaning of the Rites. The Mevlevi order is based on the principle of unity of existence in sufi thought and at the same time it is based on an esoteric belief system. In this sense, Mevlevism and Mevlevi Rites, which reflect the belief system mentioned, have meanings beyond the obvious. Particularly, music, which is the dominant element in the ceremony, draws attention as a character that has the capacity to direct the performance. In this direction, the performances during the ritual start with music and the continuity of the ritual is ensured by being managed with music. Therefore, in Mevlevi order, music serves as a tool that accompanies ecstasy. Every movement, every practice, and every stage, every phenomenon and every act of the Mevlevi Rites, which is an integral part of the performance, contains metaphorical meanings. In this context, in the research, which is limited to the theological dimension of the hermeneutic paradigm, the spiritual meanings of the Mevlevi rites were determined by the literature study, the documents related to the subject were examined, the descriptive analysis of the data obtained was made and the findings were revealed.

Keywords: Music, Hermeneutics, Mevlevism, Mevlevi Rites, Sema.

Giriş

Spiritüel sistemin ve dinî ritüellerin merkezinde yer alan musiki İslam'ın ezoterik görünümü olan sufi ibadetlerinde önemli bir yere sahiptir. Sufi ibadetlerinin odak noktasında bulunan musikiye her tarikatta farklı bir perspektif ile yaklaşmaktadır. Örneğin bazı tarikatlarda musiki ve dans yasaklanırken, Mevlevilik tarikatında musiki merasimin sine qua non/olmazsa olmaz bir faslı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Mevlevilikte musikiye karşı müspet bir tutum sergilenmekte ve hatta musiki ve dansın ritüellerin ayrılmaz parçası olduğu ifade edilmektedir.¹

Literatüre bakıldığında temelleri Mevlâna Celaleddin-i Rumi zamanında atılan, Mevlâna'nın mistik düşünceleri ve ritüelleri ile şekillenen Mevlevilik

---

¹ Yaprak Melike Uyar ve Ş. Şehvar Beşiroğlu, "Recent Representations of the Music of the Mevlevi Order of Sufism", *Journal of Interdisciplinary Music Studies* 6/2 (2012), 138.

tarikatinın Hüsameddin Çelebi ve akabinde Sultan Veled tarafından XIII. yüzyılda kurumsallaştırıldığı, merasimlerin ise XV. yüzyılda Pir Adil Çelebi tarafından belli bir düzene bağlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda günümüzde de halihazırda yapılan uygulamaların kökeni Mevlâna zamanına dayandırılmaktadır.

Mevlevi ayin geleneği mikrokozmosu temsil eden insanın makrokozmosa başka bir deyişle yüce âleme dönüşünü anlatan (maddiyattan maneviyata yapılan) bir yolculuğu temsil etmektedir.² Ayrıca bu merasim spiritüel gelişim süreci olarak da nitelendirilmektedir.³ Bu minvalde merasimde yapılan her hareketin ve uygulamanın görünenin ötesinde bir manası vardır. Bu durum konunun merkezinde yer alan ve merasimin ayrılmaz parçalarından biri olan Mevlevi ayinleri için de geçerlidir.

Mevlevi ayinleri pozitivist bir perspektifle ele alındığında gerçekleştirilen edimin bir dans unsuru ve dansa eşlik etmek amacıyla bestelenmiş eserler olduğu düşünülebilir; fakat Mevlevi ayinleri anti-pozitivist bir perspektifle, örneğin hermeneutik bir yaklaşımla ele alındığında dans unsuru ya da sözsel bir eser olmanın ötesinde birçok anlamı ihtiva ettiği görülecektir. Bu çerçevede merasim esnasında icra edilen Mevlevi ayinlerinin hermeneutik açıdan ele alınması ayinlerde gerçekleştirilen pratiğin deruni anlamlarının idrak edilmesi bakımından ehemmiyet arz etmektedir.

1. Hermeneutik Yaklaşım

Hermeneutik kavramının etimolojisine ilişkin literatürde muhtelif görüşler yer almaktadır. Örneğin Gadamer ve Stolze'a göre hermeneutik kelimesinin kökeni hermeneutik kelimesine dayanmaktadır.⁴ Benzer bir aktarımda da Arlı'ya göre hermeneutik kavramı Yunanca "hermeneuein" kelimesinden

² Eva de Vitray Meyerovitch, *Konya Hz. Mevlânâ ve Semâ* (Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2003), 119.

³ Hazrat Inayat Khan, *The Mysticism of Sound and Music Revised Edition* (United States of America: Shambala Publications Inc, 2014), 78.

⁴ Hans Georg Gadamer, "Hermeneutik", *Hermeneutik Üzerine Yazılar* (İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 2003), 13; Radegundis Stolze, *Hermeneutik und Translation* (Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003), 41.

türetilmiştir.⁵ Dellaloğlu ise hermeneutik kavramının Yunan mitolojisinde Tanrıların habercisi sayılan ve Tanrıların sözlerini insanlara aktaran Hermes'ten türetildiğini ifade etmektedir.⁶ Semantik olarak ele alındığında ise hermeneutik kavramı yorumla ilgilenmek, yorumlayıcı, tercüme, açıklayıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷

Kökeni Antik Yunan'a dayanan hermeneutik kavramının Hermes ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda birçok toplumda birbirinden farklı mitler söz konusudur. Örneğin Mısır'da "Hermes Tut" adını taşıyan Hermes Yunanlılarda "Trismegiste" olarak anılan bir terzidir. Bu kelime "ermiş" ya da "üç kez bilgin" anlamına gelmektedir. Hermes yaklaşık beş yüz bin yıl önce Mısır'da yaşamıştır. Farklı topluluklardaki mitlere paralel Hermes ile ilgili farklı isimlendirmelerin de olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin Hermes Mısırlılarda Thoth, Yahudilerde Uhnuh, eski İranlılarda Hushang ve Müslümanlarda ise Hz. İdris ile bir tutulmaktadır. İslam âleminde Hz. İdris olarak bilinen Hermes hikmetin kaynağı, filozof ve bilgelerin ilki olarak nitelendirilmektedir.⁸

Mısırlılar, Yahudiler, eski İranlılar ve Müslümanlarda farklı isimlendirmelerle karşımıza çıkan Hermes Tanrıların mesajlarını ölümlülere iletmektedir. Onun bildikleri Tanrıların mesajlarının birer açıklamasıdır. Öyle ki Hermes bu mesajları insanların anlayabileceği dile çevirmektedir.⁹ Bu anlamda hermeneutik aktarma etkinliği, çeviri, yorumlama gibi anlamlara gelmektedir. Aslında Hermes'in Tanrıların mesajlarını insanların anlayabileceği bir şekilde çevirmesi başka bir deyişle yorumlaması günümüzdeki hermeneutik kavramının anlamıyla örtüşmektedir. Ayrıca çalışmanın ekseninde yer alan spiri-tüel yorumlamayla da bağdaşmaktadır. Özetle Hermes'le ilişkilendirilen her-

⁵ Alim Arlı, *Bilim, Yöntem ve Hermenötik, Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem* (İstanbul: Adres Yayınları, 2009), 99.

⁶ Besim F. Dellaloğlu, *Toplumsalın Yeniden Yapılanması: Habermas Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998), 43.

⁷ Clarence L. Barnhart ve Robert Barnhar, *The World Book Dictionary* (Chicago: World Book Inc., 1988), 992; Umberto Eco, *The Limits of Interpretation* (Bloomington: Indiana University Press, 1990), 119.

⁸ Ahmed Selahaddin Çelebi Hidayetoğlu, "Semâ", *1. Uluslararası Sultan Dîvânî ve Mevlevîlik Sempozyumu* (Afyon: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 27.

⁹ Hans Georg Gadamer, *Hermeneutik Üzerine Yazılar* (İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 2003), 11.

meneutik ile günümüzdeki hermeneutik kavramları arasında pek fark yoktur. Bu çerçevede hermeneutiği herhangi bir mesajın, bilginin, olgunun ya da edimin açıklanması veya yorumlanması olarak ifade etmek mümkündür.

Kökeni itibariyle Tanrı Hermes'e, eski Yunan'daki edebî ve dinî eserlerin yorumlanmasına kadar giden hermeneutiğin tek bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Çünkü bahsi geçen paradigmaya farklı çağlarda farklı anlamlar yüklenmiştir.¹⁰ Hermeneutik başlangıçta Tanrısal buyrukların açıklaması ve dinî metinlerin yorumuyla ilintilidir. Bu durum Eski Yunan'daki prediksyonların yorumu, Yahudilikte kutsal kitap yorumu, Hristiyanlıkta ve erken Protestanlıkta hermeneutik için de geçerlidir. Daha sonraları metinlerin açıklaması ya da yorumu ile ilgili olan diğer bilimlerde de hermeneutik bağlamda bir gelişim meydana gelmiştir. Bahsi geçen durum özellikle Rönesans'la beraber hukuk ve dil bilimi, 19. yüzyıldan itibaren de tarih bilimi için söz konusudur. 19. yüzyılın sonlarında ise Wilhelm Dilthey tarafından hermeneutik paradigmaya farklı bir anlam yüklendiği bilinmektedir.¹¹ Dilthey'in hermeneutiğe katkısı, hermeneutiği kutsal metinleri anlama ve yorumlama çerçevesinden kurtarması ve hermeneutiği tinsel bilimlerin yöntemi hâline getirmesidir.¹²

20. yüzyılda hermeneutik, insanın niteliklerini anlama ve açılma düzeyine yükselmiştir. Ancak kaynaklarda hermeneutik paradigmasının Martin Heidegger ve öğrencisi Hans Georg Gadamer ile gelişim gösterdiği yönünde bilgilere ulaşılmaktadır. Heidegger'de hermeneutik, olgusal insanın öz anlayışından hareket eden bir felsefe olarak karşımıza çıkmaktadır. Gadamer ise tinsel bilimlerinden hareket etmektedir. Bu yüzyılda hermeneutik genel olarak yorum felsefesi olarak ifade edilmektedir.¹³

Günümüzde ise hermeneutik anlama ve açılmayı temel alan evrensel bir felsefi disiplin hâline gelmiştir. Bu doğrultuda hem tüm disiplinler arasında hem de hayatın her alanında faydalanılan ve metinlerin açıklanmasının

¹⁰ Banu Alan Banu Alan, *Bir Felsefî Yöntem Olarak Hermeneutik* (Muğla: Muğla Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 10.

¹¹ Jean Grondin, "Hermeneutik", *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi* 89 (2017), 7.

¹² Arslan Topakkaya, "Felsefî Hermeneutik", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2007), 78-79.

¹³ Jean Grondin, "Hermeneutik" 89 (2017), 7-8.

da/yorumlanmasında başvurulan bir konuma sahiptir. Özetle hermeneutik; metinlerin, sanat eserlerinin, bilgilerin yorumlanmasını sağlayan yöntem, sanat ve teknikler bütünü olarak tanımlanmaktadır.¹⁴

2. Mevlevilik ve Mevlevi Ayini

Mevlevilik Selçuklu dönemi ve daha sonra Osmanlı Devleti döneminde insanlara muhtelif hususlarda hizmet vermek maksadıyla inşa edilmiş bir kurum olarak ifade edilmektedir. Kaynaklara bakıldığında Mevlevilik tarikatının Mevlâna zamanında temellerinin atılmaya başladığı¹⁵ ve mezkûr tarikatın Mevlâna'nın mistik düşünceleri ve ritüelleriyle şekillendiği görülmektedir.¹⁶ Bu manada Mevlâna'nın düşünceleri doğrultusunda inşa edilmiş olan Mevlevilik, Tanrı-insan ilişkisinin musiki vasıtasıyla anlatıldığı bir telakkiyi meydana çıkarmaktadır.¹⁷

Mevlevilik tarikatının ilk temsilcisi Hüsameddin Çelebi'dir, ancak Mevleviliğin teşkilatlanmasında önemli rol oynayan kişi Sultan Veled olmuştur.¹⁸ Sultan Veled'den sonra da Ulu Arif Çelebi, Pir Adil Çelebi zamanında tekâmülünü sürdüren Mevlevilik tarikatında son düzenlemeler Pir Hüseyin Çelebi tarafından XVII. yüzyılda gerçekleştirilmiştir.¹⁹ Aktarımlardan anlaşılacağı üzere Mevlâna Mevlevilik tarikatının kurucusu değildir, bu tarikat sanılanın aksine Mevlâna'nın halefleri tarafından kurulmuş ve ihya edilmiştir.

¹⁴ Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 10.

¹⁵ Fuat Yöndemli, *Mevlevilikte Semâ ve Mûsikî* (İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2007), 133.

¹⁶ Nurgül Kılınç, "Mevlevi Sema Ritual Outfits and Their Mystical Meanings", *e-Journal of New World Sciences Academy* 6/4 (2011), 810.

¹⁷ Fulya Soylu Bağçeci ve diğerleri, "Kültürel Bir Mirasın Dönüşümü: Osmanlı'nın Derviş Musikişinaslarından Günümüzün Profesyonel Ayin İcracılarına", *Rast Müzikoloji Dergisi* 7/1 (2019), 1943.

¹⁸ Gökçe Uysal, *Mevlevilik Geleneğindeki Sema Töreni Hareketlerinin Seramik Formlara Yansımaları* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 11.

¹⁹ Fazlı Arslan, *İslâm Medeniyetinde Mûsikî* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 380.

Mevlevîlik denilince akla sema kelimesi gelmektedir. Sema semantik olarak işitmek, dinlemek, duymak, kulağa hoş gelen ses, şarkı, nağme, raks, musiki ezgilerini dinlerken transa geçmek, ayin gibi anlamlara gelmektedir.²⁰

Bahsi geçen anlamlardan daha ziyade sema kavramı özellikle İslam dönemi sonrasında inanç, musiki ve zikir ilişkisinin anlatımında öne çıkan kavramlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda sema belirli derviş topluluğunun veya tarikatların icra ettiği musiki ve zikir uygulamalı ayinleri ifade etmek için kullanılmaktadır.²¹

Sema kavramı tarihsel açıdan ele alındığında ise dinî musiki ve zikre yönelik anlamıyla IX. yüzyıl öncesinde karşımıza çıkmaktadır.²² Bu kavram aslında isim ve anlam olarak Tanrısal güce bağlı kozmik düzen başka bir deyişle döngüsel zaman ve Tanrısal bilgi ile ilişkilendirilen bir unsur olarak belirtilmektedir. Bu çerçevede semaın Antik Yunan'da "döngüsel" ve "kozmetik" temelli anlamlara gelmesi, bu kavramın evren açısından işaret ettiği simgesel değerın İslam döneminden çok önceki tarihlere dayandığını göstermektedir. Bu minvalde sema Antik Yunan döneminden beri göklerden bir işaret veya bir tür kehaneti ifade ederek yıldızlara ve gök cisimlerine dair gönderme yapan bir kavram olarak dikkat çekmektedir.²³ Bunun yanı sıra bahsi geçen kavram Antik Yunan geleneğindeki işaret-kehanet anlamıyla benzeşecek bir biçimde beklenen bir kurtarıcı ya da mesih anlamına da gelmektedir.²⁴ Bu kav-

²⁰ Neşe Ayışıt Onatçı, *Alevî-Bektaşî Kültüründe Kırklar Semahı Müzikal Analiz Çalışması* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007), 58; İlhan Cem Erseven, *Alevîler'de Semah* (İstanbul: Ant Yayınları, 1996), 86-103; Fuat Bozkurt, *Semahlar* (İstanbul: Cem Yayınları, 1990), 15; Melih Ümit Menteş, *H. Mevlâna'nın Mirası Sema Ayini* (İstanbul: Cinius, 2011), 25; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabaalçı Yayınları, 1991), 168-169; Cenk Güray, "Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Semâ Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 87 (2018), 31; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb Erkânı* (İstanbul: Yeni Matbaa, 1963), 48.

²¹ Cenk Güray, *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Semâ-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 10.

²² Cenk Güray, *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Semâ-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*, 11.

²³ Henry George Liddell ve diğerleri, *Sema/Semah*, 2011, "The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon Elektronik Liddell-Scott-Jones Yunanca-İngilizce Sözlük".

²⁴ Joyce G. Baldwin, "Semah as a Technical Term in the Prophets", *Vetus Testamentum* 14/1 (1964), 93-97.

ramın Eski Ahit'teki anlamları ise bereket ve tarımdır.²⁵ Bu doğrultuda sema mesih geleneğinin ve bereket kültürünün başka bir deyişle Tanrısal gücün dünyadaki tezahürü olarak öne çıkmaktadır.²⁶

Sonraki dönemlerde de sema döngüsel ayinleri ifade eden, zamanın başlangıcına dönmeyi amaçlayan bir ibadet şekli olarak tanımlanmaktadır. Zaten bu ibadet şeklinde tabiattaki bereketi temel alan, kozmolojik geleneğe öykünen bir döngüsel hareket ve Tanrısal bilgiyi içselleştirmeyi amaçlayan bir senaryo vardır. Dolayısıyla sema kavramı simgelenen tarımsal gelenekler, döngüsel ibadetler, kozmik gelenekler, irfan ve vahdet kavramları ile insanın eski evren ve Tanrı tasavvurlarından birini temsil etmektedir. Sonuç itibarıyla sema insanlık tarihinin en köklü tapınım geleneklerinden birini simgelemektedir.²⁷ Bu çerçevede kaynaklar incelendiğinde Hançerlioğlu'nun semanın Kybele tapınımından kalma bir Anadolu geleneği olduğunu öne süren görüşü bahsi geçen durumu doğrular mahiyettedir.²⁸ Ayrıca musiki ve raksın bir arada olduğu bu tapınım geleneklerinde musiki nağmelerine uygun sesler çıkarma, kendinden geçme ve kendinden geçerek harekette bulunma durumlarının iptidai toplumlarda dahi mevcut olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. İptidai toplumlarda dinî mahiyette olan musiki ve raks unsuru sonraki dönemlerde iki yönde gelişim göstermiştir. Biri dinî musikiye yönelim göstermiş, teknik ve estetik açıdan ilerleme katetmiş, diğeri ise dinle ilgisi olmayan ve seküler duyguları kamçılayan bir kimliğe bürünmüştür.²⁹

İslam'dan önceki dönemlerde ekseriyetle musiki ve raksın bir arada olduğu bir tapınım geleneği olarak karşımıza çıkan sema, Müslümanlığın ilk dönemlerinden beri tartışılan konulardan biridir. Bu bağlamda kaynaklar incelendiğinde genel itibarıyla tasavvuf ehlinin semaya karşı müspet bir tutum

²⁵ Geza Xeravits, "Reviewed Work(s): Zemah and Zerubbabel: Messianic Expectations in the Early Postexilic Period", *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period* 32/3 (2001), 342-343.

²⁶ Joyce G. Baldwin, "Semah as a Technical Term in the Prophets", 93-97; Geza Xeravits, "Reviewed Work(s): Zemah and Zerubbabel: Messianic Expectations in the Early Postexilic Period", 342-343.

²⁷ Cenk Güray, "Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Semâ Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri", 35.

²⁸ Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975), 407.

²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melevî Âdâb Erkâmı*, 48.

sergilediği yönünde bilgilere ulaşmak mümkündür.³⁰ Aslında müziğin sema adı altında tasavvufa dahil olmaya başladığı, tasavvufun bir karakteristiği hâline geldiği, semanın tasavvuf ve tarikat ehli tarafından benimsenerek Allah'a yaklaştıran dinî bir öge olarak kabul görmeye başladığı ifade edilmektedir. Tabii bu durum bütün tarikatlar için geçerli değildir. Örneğin Mevlevilik gibi tarikatlar semayı tarikatın temeli hâline getirirken Nakşilik gibi bazı tarikatlar ise semaya tarikatlarında yer vermemektedirler.³¹

Literatürde tasavvuf ehli ve tarikatlara göre farklı bakış açılarıyla ele alınan sema kavramına dair farklı görüşlere rastlanmaktadır. Bu görüşlerden bazıları şöyledir. Zünun'a göre "Sema, kalpleri Hakk'a doğru yönlendiren bir vâridir. O'nu hak kulağıyla dinleyen tahkik erbâbından olur, nefis ile dinleyen ise zındıklığa düşer." Ebû Yâkûb Nehrecûrî'ye göre sema "Yanması itibâriyle sırlara yönelmeye işaret eden bir hâldir." Şiblî'ye göre "Semân zâhiri fitne, bâtını ibrettir..." Ebû Ali Ruzbârî'ye sema sorulduğunda "Keşke biz ondan zararsız, başabaş kurtulabilsek!" cevabını vermiştir. Husrî'ye göre ise "Semâ, içtikçe insanın susuzluğunu artıran bir içecek gibidir."³² Sülemini bazı hadislerden yola çıkarak semanın diri bir kalp ve ölü bir nefisle dinlenilmesi gerektiğini ve ancak bu şekilde helal olabileceğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Allah ile rahatlama amacıyla musiki ve raks türünden olan semaya da onay vermektedir.³³

Bütün bunlar dışında Medine ulemasının sema hakkında olumsuz görüşünün olmadığı yönünde aktarımlara da rastlamak mümkündür. Abdullah b. Câfer, Abdullah b. Ömer ve diğer sahabelerin semaya onay verdiği dair rivayetler bulunmaktadır. Ayrıca avamın semanın kötü bir amaç taşımadığı sürece caiz olduğu; havasın semanın ise mertebeye göre değiştiği; fakat meretebe her ne olursa olsun semadaki amacın Allah'a yaklaşmak olduğu belirtilmektedir. Özetle kalbe hâkim olan hisse, hâle ve amaca göre semaya bakış açısı değişmektedir.³⁴ Aktarılanlara bakıldığında sema hakkında genel ola-

³⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb Erkâmı*, 50-52.

³¹ Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Müzik ve Semâ* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2004), 278.

³² Kâmil Yılmaz, *İslâm Tasavvufu* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 313-314.

³³ Mansur Gökcan, *Temel Ahlakî Prensipleriyle Tasavvuf* (Adana: Nobel Kitabevi, 2006), 342.

³⁴ Kâmil Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, 318-343.

rak müspet anlamda görüşlerin olduğunu; fakat semaya bakış açısının dinleyen kişi ya da amaca göre değiştiğini söyleyebiliriz.

Literatüre bakıldığında semaın coşku hâli mest, sermest ve sarhoş gibi kelimelerle anlatıldığı müşahede edilmektedir. Sembolik de olsa musiki, sema ve ilahi istiğrak hâlinin birleşmesi Nietzsche'nin sanat olaylarını açıklamada kullandığı Apollon-Dionysos (Apollon-Bacchus) ikilemini hatırlatmaktadır. Nietzsche'ye göre Dionizik veya Bacchus'cü hâl musikide birleşir. Çünkü musikide hiçbir olgu kelimelerle ifade edilemez. Dionizik veya Bacchus'cü insan zahire bakmaz, her şeyin özünü araştırır. Dolayısıyla bu hâl kısaca özünden kopmuş insanın özüne tekrar dönmeyi istemesidir.³⁵

İslam dininde de sema Nietzsche'nin Dionizik veya Bacchus'cü vaziyetine benzer mahiyettedir. Bu minvalde sema musiki seslerinin bezm-i elest meclisinde Allah'ın "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" hitabındaki zevki hatırlatan Allah aşkının verdiği bir hareket³⁶ ve bu aşkın tezahürüdür.³⁷ Bu doğrultuda sema bir istiğrak hâli başka bir ifadeyle sufinin Allah'a ulaşmanın özlemi içinde dünyadan kurtularak kendinden geçiş hâli ve Allah ile bir olma durumudur.³⁸

Genel manada sema musikiye uyarak dönmek ve musiki nağmelerini işitip vecde gelmek şeklinde ifade edilmektedir.³⁹ Dönme eylemi ise mistik bir dans olarak nitelendirilmektedir. Bu dairevi hareket kozmik sembolizmden ilham almıştır; güneşin etrafında dönen gezegenlerin ve güneş tarafından simgelenmiş Allah'ı arayışın temsilidir.⁴⁰ Başka bir ifadeyle sema merasiminin esasını meydana getiren bu dönüş hareketi kozmosu simgelemektedir. Böylece semazenler kaostan kozmosa geçiş yaparak kozmosun bir parçası haline

³⁵ Fuat Yöndemli, *Mevlevilikte Semâ ve Mûsikî*, 268.

³⁶ Ahmed Selahaddin Çelebi Hidayetoğlu, "Semâ", 185.

³⁷ H. Zekâi Yiğitler, *Mevlâna'da İnsan Olmak* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2005), 200.

³⁸ Serdar Uğurlu, "Türk Müzik Folklorunda Şiir, Mûsikî ve Raksın Tarihi Birlikteliği", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 6/2 (2017), 1070; Mehmet Önder, *Mevlâna, Mevlevîlik ve Mevlâna Müzesi* (İstanbul: Dönmez Ofset), 31.

³⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb Erkâmı*, 40.

⁴⁰ Fuat Yöndemli, *Mevlevilikte Semâ ve Mûsikî*, 266.

gelmektedirler.⁴¹ Bu bağlamda mutasavvıflar kozmosu Allah'ın tecellisi olarak görmüşler, bu doğrultuda semaın sadece musikiden ya da dönme eyleminden ibaret olmadığını belirtmişlerdir. Mevlevi dervişlerine göre de bir dua şekli, manevi/ruhsal bir yolculuk olarak sema Allah ile doğrudan iletişimi sağlayan vecd hâlidir.⁴² Bu minvalde sema kul ile Allah arasında bir araç vazifesi görmektedir diyebiliriz.

Sema Hz. Mevlâna veya Mevlevilik ile başlayan bir olgu değildir.⁴³ Yukarıda da belirtildiği üzere bu hâl ve ritüellerin temellerinin İslam öncesi dönemden itibaren olduğu bilinmektedir Mevlevilik geleneği ve inancındaki semaın ise Hz. Ebubekir ile başladığı ve ilk sema eden kişinin de Hz. Ebubekir olduğu, hicri V. yüzyılda şöhrete ulaşan Ebu Sa'id Ebu'l-hayr ve iki yüzyıl sonra da Mevlâna zamanında dinî vecd hâline geldiği nakledilmektedir.⁴⁴ Fakat kaynaklara bakıldığında genel olarak semaın tebeyyün edişi Hz. Mevlâna'ya dayandırılmaktadır.⁴⁵ Hz. Mevlâna'ya göre sema âdeta iki cihanın da dışında olmaktır. Bu bağlamda "Ne yokluk ki bu, varlıktan daha güzel" gerçeğini şiar edinen Mevlâna sema ile hayata mana kazandırmaya çalışmıştır.⁴⁶

Mevlâna'nın günümüzdeki gibi sema ettiğine dair kesin bir malumat bulunmamaktadır. Onun zamanında sema merasimlerinin içten geldiği gibi yapıldığı bilinmektedir. Mezkûr dönemde düzeni haiz olmayan sema merasimlerinin Sultan Veled, Ulu Arif Çelebi ve Pir Adil Çelebi'ye kadar belli bir düzene bağlandığı⁴⁷, Pir Hüseyin Çelebi tarafından konulan kaideler ile de son şeklini aldığı ve bir tarikat merasimine dönüştüğü belirtilmektedir.⁴⁸

⁴¹ İlknur Bozkır Özdemir, "Türk Kültüründe Başlı Öne Eğme: Semâ Ayini Bağlamında Bir Değerlendirme", *Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi* 3/1 (2013), 115-116.

⁴² Arthur Gribetz, "The Sama Controversy: Sufi vs. Legalist", *Studia Islamica* 74 (1991), 43.

⁴³ Murat Özer, *Hz. Pîr Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevîlik Kültürü* (İstanbul: Başakşehir Belediyesi, 2015), 96.

⁴⁴ Rıza Duru, *Mevlevîname Çeviri Metinler ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik* (Konya: T. C. Konya Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012), 34.

⁴⁵ Yalçın Çetinkaya, *Müziği Düşünmek* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016), 30.

⁴⁶ Feyzi Halıcı, *Türk Musikisinin Dünü Bugünü Yarını* (Ankara: Sevinç Matbaası), 200-201.

⁴⁷ Ahmet Şahin Ak, *Türk Din Musikisi* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2011), 163.

⁴⁸ Refik Hakan Talu, "Mevlevi Müziği ve Mevlevi Ayinleri", *Yeni Türkiye* 10/57 (2014), 941.

Bu meyanda Mevleviliğin itikadi yönelimlerine de değinmek gerekir. Mevlevilik tasavvuf tarikatlarının müşterek felsefesi olan vahdet-i vücud inancına dayanmaktadır. Bu inanca göre Allah yaratan değil, tezahür edendir.⁴⁹ Bu çerçevede Mevlevilikteki amaç ise kişinin önce kendisini tanınması, sonra Allah'ı anlayıp mutlak hakikatin farkına varması ve benlik telaşlarından kurtulup vahdaniyete ermesi şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁰

Bahsi geçen anlayış doğrultusunda icra edilen Mevlevilik merasimine mukabele, sema merasimi ya da Mevlevi mukabelesi adı verilmektedir.⁵¹ Genel itibarıyla Mevlevi semasına mukabele denmesinin sebebi "Mümin müminin aynasıdır" hadis-i şerifine dayanmasıdır. Karşılık verme, ru-be-ru, selam verme gibi anlamları ihtiva eden mukabele, mukabelede yer alanların birbiriyle ve Allah'la selamlaşmasının ifadesidir.⁵² Bununla alakalı farklı bir görüş ise ayinin Devr-i Veledi bölümünde ayine iştirak edenlerin bazı devinimsel hareketler yaparak karşıda olan kişilere bakmaları yönündedir.⁵³

Mevlevi merasiminde her uygulama birbiriyle uyum içerisinde bir bütün oluşturmakta⁵⁴ ve merasim esnasındaki her olgu ve yapılan her edim - semahane, semazenlerin kıyafetleri, merasimin her bölümü- sembolik anlamlar içermektedir.⁵⁵ Mevlevi merasimi kadar anlam içeriği yoğun bir zikir şekli neredeyse yok gibidir. Bu durumun meydana gelmesinde ise Mevlâna'nın eserlerinde içrek anlamlar ihtiva eden bir dili tercih etmesi ve ilahi aşk eksenli tasavvuf anlayışının etkisi olduğu söylenebilir.⁵⁶

Literatüre bakıldığında içrek anlamları haiz olan Mevlevi merasiminde musikinin önemli bir yeri olduğu ve hatta musikinin merasimi yönetme kapa-

⁴⁹ Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü*, 406.

⁵⁰ Murat Özer, Hz. *Pîr Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevîlik Kültürü*, 108.

⁵¹ Cinuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Müsiki* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 116.

⁵² Türkan Alvan ve M. Hakan Alvan, *Saz ve Söz Meclisi Şiir ve Musikî Medeniyetimiz* (İstanbul: Şule Yayınları, 2019), 229.

⁵³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 2006), 20.

⁵⁴ Nermin Gültek, *Mevlevî Âyînlerinde Kullanılan Usûller ve Kullanılış Sebepleri* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sanatta Yeterlik Tezi, 1996), 21.

⁵⁵ Betül Gürer ve Hamide Ulupınar, "Tasavvufî Sembolizm Açısından Mevlevî Semâ Âyini", *Atatürk Üniversitesi Yayınları* 59/1 (2023), 112.

⁵⁶ Celâleddin B. Çelebi, *Semâ ve Kâinatın Hareketi* (Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2013), 112-113.

sitesine sahip bir karakter olduğu müşahede edilmektedir. Bu doğrultuda ritüel sırasındaki tüm icralar musiki ile başlamakta ve musiki ile yönetilerek kontrollü sürekliliği sağlanmaktadır.⁵⁷ Dolayısıyla Mevlevilikte Tanrı, evren ve kozmos ilişkisinde musiki esrime durumuna geçişte bir aracı vazifesi görmektedir. Bunun yanı sıra musiki ruhun Tanrı'dan gelip Tanrı'ya dönmesine yardımcı bir kılavuz olarak da dikkat çekmektedir.⁵⁸

Tanrı, evren ve kozmos ilişkisi musikiyle anlatılan ve her bir bölümü farklı manalar ihtiva eden Mevlevi merasimi Hz. Muhammed'i metheden na't-ı şerif ile başlar. Na't, Buhûrîzade Mustafa İtrî Efendi (ö. 1123/1711) tarafından Rast makamında bestelenmiştir. Na't bitince kudümzenbaşı tarafından birkaç darp vurulur. Ardından ney taksimi (post taksimi) yapılır. Taksim bitince peşrev icra edilirken Devr-i Veledi gerçekleşir. Başka bir deyişle üç kere semahanenin etrafı dolaşılır. Devr-i Veledi bitince ney taksimi yapılır ve ayin-i şerif icra edilmeye başlar.⁵⁹

Bu meyanda ayin kelimesinin anlamına da değinmek gerekir. Farsça bir kelime olan ayin kelimesi gelenek, adet, töre, ibadet, usul, nizam, şekil, kaide gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁰ Ayrıca Türkçe "oyun" kelimesinin Farsçalaşması olarak da tanımlanmaktadır. Bu minvalde tarikat mensuplarının belli bir düzene göre icra ettikleri sema, mukabele, tören gibi adlarla anılan; musiki ve şiiri içinde barındıran⁶¹ ve Mevleviliğin kültürel ve felsefi anlam dünyasını yansıtan Mevlevi ayinleri⁶² semazenlerin dönüşü esnasında mutrib heyeti tarafından icra edilen eserler olarak ifade edilmektedir. Bu eserlerin güfteleri daha çok Hz. Mevlâna, Sultan Veled gibi Mevlevi şairlerinin şiirlerinden se-

⁵⁷ Bülent Akın, "Kültürel Bellek ve Müzik", *Eurasian Journal of Music and Dance* 13 (2018), 111.

⁵⁸ Cenk Güray, *Yılın Mirası Makamı Var Eden Döngü: Edoar Geleneği* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2017), 49.

⁵⁹ Türkan Alvan ve M. Hakan Alvan, *Saz ve Söz Meclisi Şiir ve Musikî Medeniyetimiz*, 232-236.

⁶⁰ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Müsikîsi Ansiklopedisi I* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 130.

⁶¹ Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Müzik ve Semâ* (İstanbul: Kabaıcı Yayınevi, 2004), 169.

⁶² Fulya Soylu Bağçeci ve diğerleri, "Kültürel Bir Mirasın Dönüşümü: Osmanlı'nın Derviş Musikîşinaslarından Günümüzün Profesyonel Ayin İcracılarına", 1944.

çılmektedir. Ayinlerin sözleri ise ekseriyetle Farsça sözlerden oluşmakta ve konu itibarıyla da tevhit ve münacatı ihtiva etmektedir.⁶³

Mevlevi ayini namaz kılma, mesnevi dersinin okutulması, post duası, na't, ney taksimi, ilk peşrev, ayin (dört selam), son taksim, son peşrev ve son yürük semaiden meydana gelen çoklu bir yapıyı haizdir.⁶⁴ Fakat genel itibarıyla ayin-i şerif denilince selam adı verilen ve dört bölümden meydana gelen form anlaşılmaktadır.⁶⁵ Bu çerçevede dört selam icra edildikten sonra son peşrev ve son yürük semai ile ayinin besteli kısmı sona ermektedir. Eğer özel bir durum var ise son peşrev ve son yürük semai çalınmamakta; İtrî'nin bestelediği niyaz ilahi, son taksim, aşr-ı şerif ve dua ile merasim son bulmaktadır.⁶⁶

3. Hermeneutik Açıdan Mevlevi Ayinleri

Mevlevi ritüellerinin müziksel ve devinimsel ifadesi olarak Mevlevi ayinleri Mevleviliğin temel felsefesi olan insanın manevi yolculuğunun yansıttığı anlam dünyasının önemli bir soyut unsurudur. Bu doğrultuda ayin geleneği hermeneutik açıdan ele alındığında kıyamet gününün,⁶⁷ insan-ı kâmil olma sergüzeştinin⁶⁸ ve maddi ve manevi anlamda bütün alanları ihtiva eden bir varoluş hikâyesinin temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamlarla beraber mutlak varlığa ulaşma yolculuğu ayinde çeşitli basamaklarla ve uygulamalarla sembolize edilmektedir. Böylece ayinler içerisinde barındırdığı sem-

⁶³ Ahmet Hakkı Turabi, *Türk Din Mûsikîsi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 120.

⁶⁴ Akdeniz Alper Akdeniz, "Cinuçen Tanrıkorur'a Ait Bayâtî-Araban Âyîn-i Şerifi'nin İlk Peşrev, Son Peşrev ve Son Yürük Semâî'sinin Makâm ve Geçki Bakımından İncelenmesi", *Electronic Turkish Studies* 13/10 (2018), 741; Walter Feldman, "Structure and Evolution of the Mevlevî Ayin: The Case of the Third Selâm", *Sufism, Music and Society in Turkey and the Middle East* (İstanbul: Swedish Research Institute in İstanbul Transactions, 1997), 44; Sıtkı Akarsu, "Bekir Sıdkı Sezgin'e Âit Muhayyer Sümbüle Âyin-i Şerif'in Biçim Özellikleri Açısından Tahlili", *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2022), 146; Mehmet Tıraşçı, *Dînî Mûsikî Ders Notları* (İstanbul: Dört Mevsim Kitap, 2015), 99.

⁶⁵ Ali Yılmaz, *Türk Din Musikisi Açısından Felek Kavramının İncelenmesi* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 36.

⁶⁶ Türkan Alvan ve M. Hakan Alvan, *Saz ve Söz Meclisi Şiir ve Musikî Medeniyetimiz*, 232-236.

⁶⁷ Ömer Faruk Bayrakçı, "Türk Din Mûsikîsi'nde 'Mevlevî Ayini' Formuna Genel Bir Bakış", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2015), 140.

⁶⁸ Ali Yılmaz, *Türk Din Musikisi Açısından Felek Kavramının İncelenmesi*, 37.

bolik anlamlar ile daha mistik bir boyut kazanmakta ve hermeneutik bağlamda yorumlanmaya ihtiyaç duymaktadır.⁶⁹

Mutlak varlığa ulaşma yolculuğunun çeşitli basamaklarla ve uygulamalarla temsil edildiği Mevlevî merasiminin ve Mevlevî ayinlerinin her aşamasının ve yapılan her edimin inançsal bir karşılığı vardır.⁷⁰ Bu çerçevede Mevlevî ayinlerinin/musikisinin hermeneutik açıdan incelenerek açıklanması ve yorumlanması mevcut inançsal yapının içrek anlamının kavranması açısından önem arz etmektedir.

3.1. Na't ve Kudüm İcrası

Mevlevî merasimi Hz. Peygamber'i öven şiirlerden meydana gelen na't ile başlar. Na't Hz. Muhammed'in peygamberlik vasfının yanı sıra insan-ı kamilin örneğidir. Na't hermeneutik açıdan ele alındığında Hz. Muhammed önderliğinde kemale ulaşma hedefinin tezahürü olarak ifade edilebilir.⁷¹ Na't okunduktan sonra kudümzenbaşı tarafından sağdaki kudüme ağır ağır birkaç darp vurulur. Vurulan darpların görünenin ötesinde tasavvufi anlamı vardır. Darplar Allah'ın bütün kâinata "kün" başka bir deyişle "ol" emridir. Aslında kün emri anlaşılması zor ve derin bir meseledir. Kün emri hermeneutik bağlamda yorumlandığında ise olgunlaşma sürecinin başladığını ifade eden ve ayrıca kıyamet gününü anımsatan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷²

3.2. Ney Taksimi

Na'tın ardından ney taksimi icra edilir. Ney taksimi sadece müziksel bir icra olarak düşünülmemelidir. Bu taksim hermeneutik paradigması ekseninde âdeta bütün kozmosa can veren ilahi nefesi (Sur-ı İsrâfil'i), ruhun niyazını,

⁶⁹ Fulya Soylu Bağçeci, *Günümüz Anlayışında Mevlevîlik ve Mevlevî Ayinleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017), 35-38.

⁷⁰ İlhan Ersoy, "Fenomenolojik Açından Mevlevî Âyinleri" (2. Uluslararası Müzik ve Dans Kongresi, Muğla: Müzik Eğitimi Yayınları, 2016), 158.

⁷¹ Betül Gürer ve Hamide Ulupınar, "Tasavvufî Sembolizm Açısından Mevlevî Semâ Âyini", 114.

⁷² Melih Ümit Menteş, *Hiz. Mevlânâ'nın Mirası Sema Ayini*, 80; Eva de Vitray-Meyerovitch, *Hiz. Mevlânâ ve İslâm Tasavvufu (Rûmî ve Sûfizm)* (Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012), 42.

başka bir ifadeyle uyanışı ve Tanrı'ya yönelişi sembolize etmektedir.⁷³ Bu manada ney taksimi Allah'a kavuşmanın hasretini çeken insan-ı kamili anlatmaktadır.

3.3. Devr-i Veledi

Ney taksimi bittiğinde Devr-i Kebir usulünde peşrev icra edilirken postnişin ile semazenler ellerini Allah adına yere vurarak kalkarlar. Hermeneutik açıdan açıklanmaya ihtiyaç duyan bu hareketin öldükten sonra dirilmeyi, benlikten vazgeçerek mutlak varlıkla hayat bulmayı simgelediği görülmektedir.⁷⁴ Ney taksiminin ardından peşrev, postnişin ve semazenlerin semahaneyi üç kere yürüme/dönmeleri Devr-i Veledi süresince kesilmeden ve gerekirse başa dönülerek icra edilir. Bu yürüyüş semahanenin anlam dünyasına açılması için bir dua mahiyetindedir.⁷⁵ Merasimin ilk dairesel hareketi olan Devr-i Veledi, insanın manevi yolculuğunu temsil eder.⁷⁶ Bu anlamda Devr-i Veledi hermeneutik açıdan incelendiğinde bilgidен yoksun olan insanın çeşitli merhalelerden geçerek olgunlaşma sürecini anlatmaktadır diyebiliriz.

3.4. Mevlevi Ayinleri

Mevlevi merasiminde Devr-i Veledden sonra icra edilen Mevlevi ayinleri dairesel hareketin bir başka örneğidir. Ayinler selam adı verilen dört bölümden oluşur ve tasavvufta dört kapı şeklinde ifade edilen şeriat, tarikat, hakikat ve marifet mertebelerini sembolize eder.⁷⁷

Hermeneutik açıdan ele alındığında ayinlerde icra edilen her selamın ayrı bir mana ve tezahürünün olduğu görülmektedir. Selamlar, bu mana ve tezahürlere uygun olarak ve bu duyguları ifade edecek nağmelerle bestelenmek-

⁷³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*, 252.

⁷⁴ Refik Hakan Talu, "Mevlevî Müziği ve Mevlevî Âyinleri", 945; Özgür Sadık Karataş, "Mevlevî Âyinlerinin Tarihsel Gelişimi ve İcrası Üzerine Bir İnceleme", *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (2008), 142.

⁷⁵ Alper Akdeniz, "Cinuçen Tanrıkorur'a Ait Bayâti-Araban Âyîn-i Şerîfi'nin İlk Peşrev, Son Peşrev ve Son Yürük Semâîsinin Makâm ve Geçki Bakımından İncelenmesi", 741.

⁷⁶ Türkan Alvan ve M. Hakan Alvan, *Saz ve Söz Meclisi Şiir ve Musiki Medeniyetimiz*, 34.

⁷⁷ Murat Özer, Hz. Pîr Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevîlik Kültürü, 108.

tedir.⁷⁸ Birinci selam âlemleri seyretmektir.⁷⁹ Bu bölüm insanın şüpheden kurtularak bilgiyle Allah'ın yüceliğini, ondan başka yaratmanın olmadığı gerçeğini⁸⁰ ve kendi kulluğunun idrakini temsil eder. İkinci selam vahdeti (Allah'ın birliğini) görüş hâline getirmeyi⁸¹ ve bu doğrultuda insanın çevresini, yaratılışındaki azameti gözlemleyerek yaratılışındaki manayı, güzelliği, muhteşemliği anlamayı ve Allah'ın kudret ve kuvveti karşısında duyulan hayranlığı simgelemektedir.⁸² Üçüncü selam bu hayranlığın aşka dönüşmesini, teslimiyeti, sevgilide yok oluşu anlatmaktadır. Bu selam aynı zamanda zahirî dünyaya dönüşün başlangıcının simgelendiği bölüm olarak da ifade edilmektedir.⁸³ Bir çeşit miraç hâli olan ve vecdin doruk noktası olarak ifade edilen bu bölüm âdeta aklın aşka kurban edilmesidir. Aklın mutlak varlığın aşkı ile yok olmasıdır.⁸⁴ Bu durum İslam dininde Fenafillah, Budizm'de ise Nirvana olarak adlandırılmaktadır.⁸⁵ Bu selamda Ahmed Eflâkî Dede'nin Türkçe iki beyiti, yürük semai usulünde bestelenir. Bu bölümü aynı usulden bestelenmiş güfteler izler ve tempo hızlanarak devam eder.⁸⁶ Allah'a kavuşmanın coşkusu âdeta musikiyle de ifade edilir. Bu selamın coşkulu olmasının sebebi ise muhteviyatıyla başka bir deyişle Allah'ın yüceliği ve kudreti karşısında duyulan hayranlığın aşka tahavvül etmesiyle ve bir vecd durumunu simgelemesiyle alakalıdır.⁸⁷ Dördüncü selam kemale erişti, manevi yolculuğun sona ererek insanın yaratılıştaki vazifesine başka bir ifadeyle kulluğa dönüşünü ve bu kulluğun değişmez bir hâle gelmesini anlatmaktadır. Semazenlerin bu selamda yalnızca

⁷⁸ Tunca Yüksel, *Ayin-i Şeriflerde Son Yürüksemailerin Ezgisel ve Biçimsel Olarak İncelenmesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 12.

⁷⁹ Mehmet Önder, *Mevlâna, Mevlevîlik ve Mevlâna Müzesi*, 36.

⁸⁰ Erdoğan Ateş, *Türk Din Müsikisi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 144.

⁸¹ Fuat Yöndemli, *Mevlevîlikte Semâ ve Müsikî*, 263.

⁸² İsmail Hakkı Özkan, *Mevlevî Ayinleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008), 49.

⁸³ Ali Yılmaz, *Türk Din Musikisi Açısından Felek Kavramının İncelenmesi*, 38.

⁸⁴ Çağhan Adar, "Mevlevî Âyinlerinde Kullanılan Makamların Dönemsel Değişiklikleri Üzerine Bir İnceleme: Hicaz Mevlevî Ayini Örneği" 8/41 (2015), 1397.

⁸⁵ H. Hüseyin Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2001), 136.

⁸⁶ Timuçin Çevikoğlu, *Semâ'nın Sadâsı* (İstanbul: Türkiye Finans Katılım Bankası Yayınları, 2008), 97.

⁸⁷ Hülya Uzun, *İslami Uyanış, Çoklu Modernlik ve Popüler Kültür Bağlamında Mevlevî Semasının Dönüşümü: Afyonkarahisar Örnek Olayı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 64.

kendi etrafında dönmelerinin de bu durumla ilişkili olduğu düşünülmektedir.⁸⁸ Kul bu selamla beraber dünyadaki kaderine razı göstermiş ve Allah'a teslim olmuştur. Bu bölüm bir nevi tefekkür hâli olarak da ifade edilmektedir.⁸⁹ Dördüncü selamdaki önemli noktalardan biri de şeyhin ve şeyh ile konuk şeyhlerin bu selama iştirak etmesidir.⁹⁰ Ayrıca bu dört selam Tanrı-insan ilişkisinin temsili olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁹¹

Devirsel veya döngüsel bir telakkiyi ifade eden bu simgesel anlamlar inançsal açıdan ele alındığında tasavvuf düşüncesinde yer alan devir kavramıyla ilişkilendirilebilir. Daha önceki kısımlarda belirtildiği üzere devir kavramı Anadolu ayin geleneklerinde var olduğu düşünülen Tanrı'dan gelme ve Tanrı'ya dönme şeklinde ifade edilen bir mistik yolculuğu anlatmaktadır.⁹² Mevlevî merasiminin anlam dünyasının da genel itibarıyla bahsi geçen anlayışa dayandığı düşünülmektedir.⁹³

Bu anlayış ekseninde icra edilen Mevlevî merasimi dördüncü selam bittikten sonra düyek usulünde son peşrev, son yürük semai (aşka mazhar olmanın verdiği esrime hâli ve merasimin bitecek olmasından duyulan üzüntü ile), neyzenin yapacağı son taksim ve ardından okunan aşr-ı şerif, Fatiha ve gülbank ile sona ermektedir. Sonuç itibarıyla hermeneutik paradigması ekseninde ele alınan Mevlevî ayinlerinin her bir selamının görünenin ötesinde başka bir ifadeyle ezoterik anlamlarının olduğu müşahede edilmektedir.

Bütün bunlar dışında önceki dönemlerde yapılan ayin uygulamalarının ilahi aşk ve vecd temelli bir telakki ile Tanrı-insan ilişkisinde önemli bir yere sahip olduğunu; fakat zamanla ayin uygulamalarının törensel bir boyut ka-

⁸⁸ Ömer Faruk Bayrakçı, "Ahmed Irsoy'un Müstear Mevlevî Ayini ile Zekâi Dede'nin Mâye Mevlevî Ayini Arasındaki Benzerlikler Üzerine İnceleme" 31 (2022), 154; Alper Akdeniz, "Cinuçen Tanrıkorur'a Ait Bayâti-Araban Âyin-i Şerifi'nin İlk Peşrev, Son Peşrev ve Son Yürük Semâi'sinin Makâm ve Geçki Bakımından İncelenmesi", 741.

⁸⁹ Çağhan Adar, "Mevlevî Ayinlerinde Kullanılan Makamların Dönemsel Değişiklikleri Üzerine Bir İnceleme: Hicaz Mevlevî Ayini Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/41 (2015), 1397.

⁹⁰ H. Zekâi Yiğitler, *Mevlâna'da İnsan Olmak*, 202-203.

⁹¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*, 359.

⁹² Cenk Güray, *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Semâ-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*, 156.

⁹³ Fulya Soylu Bağçeci, *Günümüz Anlayışında Mevlevîlik ve Mevlevî Ayinleri*, 40.

zanmasıyla bu ilişkinin simgesel ve temsili bir hâl aldığını söylemek yerinde olacaktır. Aslında bu değişimle beraber Mevlevî ayinlerinde kültürel ve sanatsal açıdan gelişim meydana gelmiş ve bu değişim Mevlevî geleneğinin yayılmasına ve zenginleşmesine katkı sağlamıştır.⁹⁴

Sonuç

Hız. Mevlâna'nın mistik düşünceleri ve doktrinleri ekseninde günümüze değin mevcudiyetini devam ettiren Mevlevîlik tarikatı ezoterik bir inanç sistemine dayanır. Bu düşünce ve doktrinlerin tezahürü olan Mevlevî merasimi ise mezkûr inanç sisteminin düşünsel ve soyut yansımalarını içeren bir esrime hâli olarak düşünülebilir. Bu esrime hâli merasim boyunca etkindir ve bu durum merasimin önemli parçalarından biri olan Mevlevî ayinleri için de geçerlidir.

Mevlevî merasiminin her aşaması sembolik-kurgusal anlamlar barındırmaktadır. Bu çerçevede ayine başlamadan önce na't-ı şerif icra edilir, daha sonra kudüm darpları vurulur ve ney taksimi yapılır. Mevlevîlikte hem merasimi yönetme misyonunu haiz hem de sembolik anlamlar taşıyan iki enstrüman olan kudüm ve neyin icraları sadece müziksel icra olarak düşünülmemelidir. Hermeneutik açıdan bakıldığında kudüm darplarının Allah'ın bütün kâinata "kün" emrinin temsili ve yapılan ney taksiminin kâinata verilen ilahi nefesin, ruhun yakarışlarının ve insan-ı kâmilin örneği olduğu ifade edilmektedir. Taksim bittiğinde peşrev icra edilirken poştınışın ile semazenler ellerini Allah adına yere vurarak kalkarlar. Bu edimin görünen ötesinde anlamı vardır ve öldükten sonra dirilmeyi sembolize eder. Peşrev, Devr-i Veledi süresince devam eder. Devr-i Veledi dairesel bir hareket gibi görünebilir; fakat hermeneutik bir perspektifle ele alındığında dairesel hareketin çok daha ötesinde, insanın manevî yolculuğunun ve olgunlaşma sürecinin temsili olduğu müşahede edilmektedir. Sema merasiminde icra edilen Mevlevî ayinlerinde de aynı durum söz konusudur. Ayinlerin selam adı verilen dört bölümü tasavvuftaki şeriat, tarikat, hakikat ve marifet mertebelerini simgelemektedir. Hermeneutik açıdan incelendiğinde birinci selamın Allah'ın yüceliğini ve insanın kendi kulluğunun idrakini, ikinci selamın vahdeti görüş hâline getirmeyi ve Allah'ın kudreti karşısında duyulan hayranlığı, üçüncü selamın teslimiyeti, sevgilide

⁹⁴ Fulya Soylu Bağçeci, *Günümüz Anlayışında Mevlevîlik ve Mevlevî Ayinleri*, 40.

yok oluşu, Allah'ın büyüklüğü karşısında duyulan hayranlığın aşka dönüşmesini ve dördüncü selamın ise kemale erişimi, manevi yolculuğun sona ererek insanın kulluğa dönüşünü anlattığı görülmektedir. Bu dört selamı aynı zamanda ruhsal olgunlaşma sürecinin somut bir ifadesi olarak da belirtmek mümkündür. Bütün bunlar dışında inançsal açıdan değerlendirildiğinde Mevlevi merasimindeki uygulamalar Tanrı-insan ilişkisinin bir tezahürü olarak düşünülebilir. Fakat zamanla ayin uygulamalarının törensel bir kimlik kazanmasıyla bu uygulamaların sembolik ve temsili bir hâl alması Mevlevi merasimlerinde bir değişimin olduğunu göstermektedir. Bu değişimin izleri ise kültürel ve sanatsal uygulamalarda görülebilmektedir.

Sonuç olarak anti-pozitivist bir perspektifle, hermeneutik açıdan ele alınan ve yorumlanan Mevlevi ayinlerinin her aşamasının görünenin ötesinde sembolik anlamlar ihtiva ettiği görülmektedir. Bu minvalde ayine başlamadan evvel icra edilen na't-ı şeriften ayin bitimine kadar gerçekleşen her edimin ve her uygulamanın mündemiç anlamlarının olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

- Adar, Çağhan. "Mevlevi Ayinlerinde Kullanılan Makamların Dönemsel Değişiklikleri Üzerine Bir İnceleme: Hicaz Mevlevi Ayini Örneği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/41 (2015), 1394-1405.
- Ak, Ahmet Şahin. *Türk Din Musikisi*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2011.
- Akarsu, Sıtkı. "Bekir Sıdkı Sezgin'e Âit Muhayyer Sümbüle Âyin-i Şerif'in Biçim Özellikleri Açısından Tahlili". *International Journal of Humanities and Art Researches* 8/2 (2022), 144-172.
- Akdeniz, Alper. "Cinuçen Tanrıkorur'a Ait Bayâti-Araban Âyin-i Şerifi'nin İlk Peşrev, Son Peşrev ve Son Yürük Semâî'sinin Makâm ve Geçki Bakımından İncelenmesi". *Electronic Turkish Studies* 13/10 (2018), 737-748.
- Akın, Bülent. "Kültürel Bellek ve Müzik". *Eurasian Journal of Music and Dance* 13 (2018), 101-117.
- Alan, Banu. *Bir Felsefi Yöntem Olarak Hermeneutik*. Muğla: Muğla Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

- Alvan, Türkan ve Alvan, M. Hakan. *Saz ve Söz Meclisi Şiir ve Musikî Medeniyetimiz*. İstanbul: Şule Yayınları, 2019.
- Arlı, Alim. "Bilim, Yöntem ve Hermenötik". *Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem*. İstanbul: Adres Yayınları, 2009.
- Arslan, Fazlı. *İslâm Medeniyetinde Mûsikî*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- Ateş, Erdoğan. *Türk Din Mûsikîsi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Ayışıt Onatçı, Neşe. *Alevî-Bektaşî Kültüründe Kırklar Semahı Müzikal Analiz Çalışması*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007.
- Baldwin, Joyce G. "Semah as a Technical Term in the Prophets". *Vetus Testamentum* 14/1 (1964), 93-97.
- Barnhart, Clarence L. ve Barnhar, Robert. *The World Book Dictionary*. Chicago: World Book Inc., 1988.
- Bayrakçı, Ömer Faruk. "Türk Din Mûsikîsi'nde 'Mevlevî Ayini' Formuna Genel Bir Bakış". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2015), 139-152.
- Bayrakçı, Ömer Faruk. "Ahmed Irsoy'un Müstear Mevlevî Ayini ile Zekâi Dede'nin Mâye Mevlevî Ayini Arasındaki Benzerlikler Üzerine İnceleme". *Gazi Türkiyat* 31 (2022), 151-167.
- Bozkır Özdemir, İlknur. "Türk Kültüründe Başlı Öne Eğme: Semâ Ayini Bağlamında Bir Değerlendirme". *Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi* 3/1 (2013), 104-123.
- Bozkurt, Fuat. *Semahlar*. İstanbul: Cem Yayınları, 1990.
- Çelebi, Celâleddin B. *Semâ ve Kâinatın Hareketi*. Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2013.
- Çetinkaya, Yalçın. *Müziği Düşünmek*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.
- Çevikoğlu, Timuçin. *Semâ'nın Sadâsı*. İstanbul: Türkiye Finans Katılım Bankası Yayınları, 2008.
- Dellaloğlu, Besim F. *Toplumsalın Yeniden Yapılanması: Habermas Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998.

- Duru, Rıza. *Mevlevîname Çeviri Metinler ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik*. Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012.
- Erseven, İlhan Cem. *Aleviler'de Semah*. İstanbul: Ant Yayınları, 1996.
- Ersoy, İlhan. "Fenomenolojik Açından Mevlevî Ayinleri". Muğla: Müzik Eğitimi Yayınları, 2016.
- Feldman, Walter. "Structure and Evolution of the Mevlevî Ayîn: The Case of the Third Selâm", *Sufism, Music and Society in Turkey and the Middle East*. 42-58. İstanbul: Swedish Research Institute in İstanbul Transactions, 1997.
- Gadamer, Hans Georg. *Hermeneutik Üzerine Yazılar*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 2003.
- Gökcan, Mansur. *Temel Ahlaki Prensipleriyle Tasavvuf*. Adana: Nobel Kitabevi, 2006.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1963.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 2006.
- Gribetz, Arthur. "The Sama Controversy: Sufi vs. Legalist". *Studia Islamica* 74 (1991), 43-62.
- Grondin, Jean. "Hermeneutik". *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi* 89 (2017), 7-41.
- Gültek, Nermin. *Mevlevî Âyînlerinde Kullanılan Usûller ve Kullanılış Sebepleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sanatta Yeterlik Tezi, 1996.
- Güray, Cenk. *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Semâ-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.
- Güray, Cenk. *Bin Yılın Mirası Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2017.
- Güray, Cenk. "Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Semâ Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 87 (2018), 23-48.
- Gürer, Betül ve Ulupınar, Hamide. "Tasavvufî Sembolizm Açısından Mevlevî Semâ Âyini". *Journal of İlahiyat Researches* 59/1 (2023), 110-119.

- Halıcı, Feyzi. *Türk Musikîsinin Dünü Bugünü Yarım*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1986.
- Hançerlioğlu, Orhan. *İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Hidayetoğlu, Ahmed Selahaddin Çelebi. "Semâ". *1. Uluslararası Sultan Dîvânî ve Mevlevîlik Sempozyumu*. Afyon: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Karataş, Özgür Sadık. "Mevlevî Âyinlerinin Tarihsel Gelişimi ve İcrası Üzerine Bir İnceleme". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (2008), 141-150.
- Khan, Hazrat Inayat. *The Mysticism of Sound and Music Revised Edition*. United States of America: Shambala Publications Inc, 2014.
- Kılınç, Nurgül. "Mevlevî Sema Ritual Outfits and Their Mystical Meanings". *e-Journal of New World Sciences Academy* 6/4 (2011), 809-828.
- Liddell ve diğerleri. *Sema/Semah*, 2011. <https://stephanus.tlg.uci.edu/lj>
- Menteş, Melih Ümit. *Hz. Mevlâna'nın Mirası Sema Ayini*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2011.
- Önder, Mehmet. *Mevlâna, Mevlevîlik ve Mevlâna Müzesi*. İstanbul: Dönmez Ofset.
- Özer, Murat. *Hz. Pîr Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevîlik Kültürü*. İstanbul: Başakşehir Belediyesi, 2015.
- Özkan, İsmail Hakkı. *Mevlevî Ayinleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008.
- Öztuna, Yılmaz. *Büyük Türk Müsikîsi Ansiklopedisi I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Soylu Bağçeci, Fulya. *Günümüz Anlayışında Mevlevîlik ve Mevlevî Ayinleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Soylu Bağçeci ve diğerleri. "Kültürel Bir Mirasın Dönüşümü: Osmanlı'nın Derviş Musikînaslarından Günümüzün Profesyonel Ayin İcracılarına". *Rast Müzikoloji Dergisi* 7/1 (2011), 1943-1958.
- Stolze, Radegundis. *Hermeneutik und Translation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003.

- Talu, Refik Hakan. "Mevlevi Müziği ve Mevlevi Âyinleri". *Yeni Türkiye* 10/57 (2014), 941-954.
- Tanrıkorur, Cinuçen. *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Tıraşçı, Mehmet. *Dînî Mûsikî Ders Notları*. İstanbul: Dört Mevsim Kitap, 2015.
- Topakkaya, Arslan. "Felsefi Hermeneutik". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2007), 75-92.
- Toprak, Metin. *Hermeneutik ve Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Turabi, Ahmet Hakkı. *Türk Din Mûsikîsi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Uğurlu, Serdar. "Türk Müzik Folklorunda Şiir, Mûsikî ve Raksın Tarihi Birlikte". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 6/2 (2017), 1058-1079.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. *İslam Açısından Müzik ve Semâ*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- Umberto, Eco. *The Limits of Interpretation*. Bloomington: Indiana University Press, 1990.
- Uyar, Yaprak Melike ve Beşiroğlu, Ş. Şehvar. "Recent Representations of the Music of the Mevlevi Order of Sufism". *Journal of Interdisciplinary Music Studies* 6/2 (2012), 137-150.
- Uysal, Gökçe. *Mevlevilik Geleneğindeki Sema Töreni Hareketlerinin Seramik Formlara Yansıması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Uzun, Hülya. *İslami Uyanış, Çoklu Modernlik ve Popüler Kültür Bağlamında Mevlevi Semasının Dönüşümü: Afyonkarahisar Örnek Olayı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.
- Vitray-Meyerovitch, Eva de. *Hız. Mevlânâ ve İslâm Tasavvufu (Rûmi ve Sûfizm)*. Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012.

- Vitray-Meyerovitch, Eva de. *Konya Hz. Mevlânâ ve Semâ*. Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2013.
- Xeravits, Geza. "Reviewed Work(s): Zemah and Zerubbabel: Messianic Expectations in the Early Postexilic Period". *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic and Roman Period* 32/3 (2001), 341-344.
- Yılmaz, Ali. *Türk Din Musikisi Açısından Felek Kavramının İncelenmesi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yılmaz, Kâmil. *İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Yiğitler, H. Zekâi. *Mevlâna'da İnsan Olmak*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2005.
- Yöndemli, Fuat. *Mevlevilikte Semâ ve Mûsikî*. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2007.
- Yüksel, Tunca. *Ayin-i Şeriflerde Son Yürüksemâlerin Ezgisel ve Biçimsel Olarak İncelenmesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001.